

Het arrogante denken en het luisterende denken: de Demiurg en de Christus in ons

Over het bewustzijn in oude gnostische mythes

Bram Moerland

In oude gnostische teksten, gevonden bij Nag Hammadi, spelen de Demiurg en de Christus een hoofdrol. In sommige van die teksten heet de Demiurg ‘het arrogante denken’ en de Christus ‘het luisterende denken’. Bram Moerland legt uit wat we daaronder kunnen verstaan. Hij ontdekte een subliem inzicht dat nog steeds geldig is voor de praktijk van het leven.

Als we het woord ‘Christus’ tegenkomen in een gnostische tekst, zullen we bij het lezen daarvan geneigd zijn daar een traditionele ‘christelijke’ betekenis aan toe te kennen. Maar dat is een vergissing. De gnostische Christus is niet de Christus van het christendom.

In de gnostische teksten speelt nog iemand anders een belangrijke rol. Dat is de Demiurg. Die zal voor de meeste hedendaagse lezers wel onbekend zijn. Maar hij heeft alles te maken met de gnostische Christus. Hij is er namelijk de tegenpool van.

De gnostische mythes vertellen dat er eens een Demiurg was die de mensheid gevangen hield. En toen kwam Christus om de mens te leren zichzelf van de Demiurg te bevrijden. Dat deed Christus niet voor ons, de mens bevrijden, nee dat moet elk mens zelf doen. Maar je kon wel van de Christus leren hoe je dat moest doen. Ja, dat is zeker een heel ander verhaal dan dat van het traditionele christendom.

Wat moeten we dan verstaan onder de woorden Christus en Demiurg in de gnostische teksten? Veel gnostische teksten zijn geïnspireerd door een protest tegen Jahweh, de God van het Oude Testament. Die wordt daarin gewoonlijk voorgesteld als ‘de Heer van het Kwaad.’ Maar daar steekt meer achter dan alleen maar een morele verontwaardiging over de wreedheid en wraakzucht van Jahweh die in het Oude Testament zo aanschouwelijk worden voorgesteld. De gnostische mythes bevatten een visie op de oorzaak van juist die kwade eigenschappen van Jahweh. Jahweh is namelijk de Demiurg! En dat verklaart alles, althans voor de gnostici. En de Christus kwam de mens helpen zichzelf te verlossen van deze Demiurg, alias Jahweh. Laten we maar, om dat te verhelderen, bij het begin beginnen.

De schepping van de gnostici

'In den beginne schiep God hemel en aarde' vertelt het boek Genesis uit het Oude Testament. In de oudtestamentische traditie is God de schepper die op één enkel tijdstip, namelijk 'in den beginne' de gehele kosmos schiep. Die kosmos bestaat sedertdien geheel op zichzelf.

Maar de gnostiek heeft een heel andere scheppingsmythe. In de gnostiek wordt de wereld op elk moment nieuw geschapen. De wereld is voortdurend nieuw. Zoals het licht steeds nieuw uit de zon voortkomt, zo vloeit in een nooit eindigend scheppingsproces de hele werkelijkheid voort uit de oerbron van het zijn. Al het geschapene is een emanatie, een uitvloeijing van de oerbron van het zijn. Als de gnostici over God spreken, bedoelen ze die oerbron waaruit een eeuwige nu voortvloeit.

Wie of wat is deze oerbron?

Ooit, nog vóór 'den beginne,' nog voor alle tijden en ruimtes (in hedendaagse termen: nog voor de Big Bang), was er alleen maar het Zijn. Dat Zijn was zuiver bewustzijn. Het was een Oerzelf dat geheel met zichzelf samenviel. De gnostici kennen twee hoofdkenmerken toe aan dit pure Zijn: *bythos* en *syge*, rust en stilte.

Hoewel dit Oerzelf uit zuiver bewustzijn bestond, was het zich echter aanvankelijk niet bewust van zichzelf. Het kende zichzelf niet. Maar toen gebeurde er iets.

Op een moment, nog steeds vóór alle tijden en ruimtes, werd dit Oerzelf zich bewust van zichzelf:

'Het zag zichzelf en zei tegen zichzelf: 'Dat ben ik'.

Zo ontstond het zelfbewustzijn van het Oerzelf.

In de gnostische mythologie kreeg dit zelfbewustzijn de naam Sophia.

Sophia is dus het zelfbewustzijn van het Oerzelf.

Sophia en haar twee zonen

Nu is er met het zelfbewustzijn, met alle zelfbewustzijn, ook van de mens, iets bijzonders aan de hand. Je kunt het vergelijken met een spiegelbeeld. Je kijkt in een spiegel en dan zie je een beeld van jezelf waarvan je kunt zeggen: 'Dat ben ik.' Maar, je bent dat beeld ook niet.

Je bent het én je bent het niet.

Heel verwarrend en zelfs problematisch.

Wat is het probleem dan?

Het zelfbewustzijn kan als het ware een eigen leven gaan leiden, zich losmaken van het oorspronkelijke zelf, en dan ontstaat er een vals zelf als een beeld dat afgescheiden is, niet meer geworteld is in het ware oerzelf.

Welnu, dat proces van het afgescheiden zelf, van de schepping van het valse zelf, wordt in de gnostiek uitgebeeld met de geboorte van de Demiurg.

De gnostische mythes vertellen dat de Demiurg geboren werd in een moment dat Sophia, het zelfbewustzijn van het Oerzelf, niet met haar oorsprong verbonden was.

In dat moment van niet-verbondenheid baarde Sophia de Demiurg.

De gnostische tekst *De Drievoudige Verhandeling* noemt deze Demiurg 'het arrogante denken'. Dat is zeer opmerkelijk. De Demiurg wordt hier dus voorgesteld als het mythische symbool van

het arrogante denken. Waarom arrogant? Omdat het arrogante denken een eigen voorstelling van de werkelijkheid in de plaats stelt van de werkelijkheid zelf. In zijn onnozelheid meent het zelfs dat dit zelfgeschapen beeld van de werkelijkheid, deze schijnwereld, de werkelijkheid zelf is. De Demiurg heeft dus slechts een schijnwerkelijkheid, een schaduwwereld geschapen.

De Demiurg schiep zich een eigen wereld, zo zegt *Het Evangelie van de Waarheid*, die in pracht en praal de echte werkelijkheid moest overtreffen. Omdat die schaduwwerkelijkheid niet verbonden is met de echte werkelijkheid raken de mensen die erin geloven verdwaald als in een doolhof:

*‘Eenmaal binnengegaan in de doolhof der kwalen,
Vindt de ongelukkige ziel de uitweg niet meer.
Ze tracht te ontkomen aan de bittere chaos
En weet niet hoe zich erdoor te slaan.’
(Ginza 155, Hans Jonas, *Het gnosticisme*)*

Wereld van angst

Wie gaat wonen in een beeld van de werkelijkheid dat niet verbonden is met de werkelijkheid zelf, raakt in zichzelf ontworteld, verliest het contact met de werkelijkheid in zichzelf. Dat is het sublieme inzicht dat door deze gnostische mythologie wordt verwoord. Zo iemand raakt verdwaald in een wereld van angst, omdat hij daar zijn innerlijk kompas kwijt is, zijn kennis van goed en kwaad, zijn gnosis, zijn kennis van zijn ware zelf.

Die wereld van angst wordt prachtig beschreven in het gnostische Evangelie van de Waarheid:

*‘Zo waren zij onwetend van hun oorsprong, daar zij deze niet zagen.
Doordat dit zich uitte in angst en verwarring en instabiliteit en twijfel en verdeeldheid,
waren er veel waandenkebeelden en loze onzinnigheden waaraan zij leden, alsof ze in slaap
gedompeld waren en aan verwarde dromen ten prooi.
Ze vluchtten ergens heen,
of ze zijn niet bij machte vooruit te komen bij de achtervolging van anderen,
of ze zijn aan het slaan,
of ze krijgen zelf slaag,
of ze vallen van grote hoogte,
of ze vliegen door de lucht, hoewel ze geen vleugels hebben.
Dan weer is het of iemand hen vermoordt, al is er niemand die hen achtervolgt,
of zij doden zelf die hen nastaan, want ze zijn met hun bloed bekleet.
Tot het moment dat zij die dit alles meemaken wakker worden:
zij die in al deze verwarringen waren, zien dan
niets,
omdat het geen reële dingen zijn.*

Het luisterende denken

Maar hoe kunnen we uit dit ‘doolhof der kwalen’ ontsnappen? Het Evangelie van Filippus zegt daarover:

‘Het kwaad zal weggerukt worden als we het kennen. Als we het niet kennen, schiet het wortel in

ons en brengt het zijn vruchten voort in ons hart. Het is machtig omdat we het niet hebben herkend.'

Dat is werkelijk buitengewoon interessant. Hier wordt opnieuw een prachtig inzicht verwoord: het arrogante denken, de Demiurg, zal alle macht over ons verliezen als we het doorhebben. De Demiurg heeft alleen macht over ons als we in hem geloven. De bevrijding uit zijn machtsgreep kan men verwerven door het herkennen van zijn schaduwwereld als een illusie.

Ook dat inzicht kreeg in de gnostische mythes een eigen vorm.

In de gnostische mythes wordt verteld hoe Sophia beseft dat ze met de Demiurg een monster heeft gebaard. Dat inzicht wordt verbeeld in de geboorte van de Christus.

In de gnostiek is de Christus dus de mythologische voorstelling van het verlossend inzicht in de ware aard van de Demiurg. Dat verlossend inzicht bevrijdt de mens uit de wereld van angst die door de Demiurg werd geschapen.

Ook de Christus, het verlossend inzicht, is dus een zoon van Sophia.

De Drievoudige Verhandeling noemt de Christus 'het luisterend denken'.

Sophia, het bewustzijn van het Oerzelf is, zoals het Evangelie van de Waarheid (24) zegt:

een getrokken tweesnijdend zwaard, dat naar beide kanten snijdt.

Sophia is de moeder van de Demiurg, de schepper van de lege schijn, de wereld van angst.

Sophia is ook de moeder van de Christus, die als het verlossend inzicht de lege schijn ontmaskert en het contact herstelt met de werkelijkheid.

Jahweh als de Demiurg

De gnostici meenden in Jahweh, de God van het Oude Testament de Demiurg te herkennen. Hij voldoet geheel aan hun voorstelling daarvan. Hij is in zekere zin te goeder trouw als hij uitroept: 'Er is geen God behalve ik'. Omdat hij geboren is uit Sophia in een moment van onverbondenheid heeft hij geen weet van zijn eigen oorsprong. Dat is het kenmerk van de Demiurg bij uitstek.

Hoe Jahweh door de gnostici als Heer van het Kwaad kon worden bestempeld, zien we uitgebeeld in hun volstrekt originele uitleg van het paradijsverhaal. Ze gaven daaraan werkelijk een volkomen andere betekenis dan de schrijvers van het Oude Testament oorspronkelijk zullen hebben bedoeld.

Het paradijsverhaal kunnen wij lezen in Genesis, het eerste boek van het Oude Testament. Daar wordt verteld hoe God de wereld schiep in zes dagen. Na eerst de kosmos, de planten en de dieren te hebben geschapen, boetseerde Hij op de zesde dag een lichaam van klei. Hij blies daar zijn adem in en schonk zo het leven aan de eerst nog levenloze vorm. Dat was de eerste mens, Adam. Omdat hij Adam nog een levensgezellin wilde schenken, bracht Hij Adam in een diepe slaap en nam een rib uit zijn lijf. Daaruit vormde hij de eerste vrouw, Eva.

Volgens dat verhaal leefden Adam en Eva samen aanvankelijk in een gelukzalige staat, het paradijs. Alles wat er groeide en bloeide strekte hen tot voedsel, of stond hun anderszins ten dienste.

Maar van één boom mochten zij niet eten. Er was hun door Jahweh verboden om te eten van de boom van kennis van Goed en Kwaad. Van alle planten mochten ze eten, maar niet van de boom

van kennis van Goed en Kwaad. Jahweh waarschuwde de mens:

Want ten dage dat gij daarvan eet, zult gij voorzeker sterven.

Maar dan verschijnt de slang aan Eva. De slang moedigt Eva aan wel te eten van de boom van kennis van Goed en Kwaad en zegt geruststellend:

Gij zult geenszins sterven, maar God weet dat ten dage dat gij daarvan eet uw ogen geopend zullen worden, en gij als God zult zijn, kennende Goed en Kwaad.

Eva eet van de boom, en:

Zij gaf ook haar man, die bij haar was, en hij at. Toen werden beider ogen geopend, en zij bemerkten dat zij naakt waren.

Jahweh ontsteekt daarover in grote woede en vervloekt Adam en Eva. Hij roept hen toe:

Stof zijt gij, en tot stof zult gij wederkeren.

En bij zichzelf overleggende besluit hij:

Zie, de mens is geworden als één onzer, door de kennis van Goed en Kwaad; nu dan, laat hij zijn hand niet uitsteken en ook van de boom des Levens nemen en eten, zodat hij in eeuwigheid zou leven.

Vervolgens verdrijft hij de mens uit het paradijs, en stelt een engel aan met een flakkerend zwaard om de weg tot de boom des levens voor hen af te sluiten. Hij maakt kleren van dierenhuiden voor Adam en Eva en stuurt ze zo gekleed de wereld in. Daar moet Adam in 'het zweet zijns aanschijns' de aarde bewerken. Eva, en met haar alle vrouwen na haar, wordt door God gestraft met barensweeën bij de geboorte van een kind.

Dit alles nu was voor de gnostici duidelijke taal: Jahweh, de God van het Oude Testament is de Demiurg die de mens onwetend wil houden van zijn ware aard. Daarom verbood Hij hen te eten van de boom van kennis van Goed en Kwaad. Door hen te doen geloven dat zij slechts stof zijn, heeft Hij hen, nadat zij van de boom van kennis van Goed en Kwaad hadden gegeten, aan de materie gekluisterd en opnieuw in onwetendheid gedompeld.

In het paradijsverhaal uit Genesis toont Jahweh zichzelf overduidelijk in zijn rol van Demiurg, aldus de gnostici.

Tegenpolen menselijke existentie

De gnostici hadden een geheel eigen versie van het paradijsverhaal. In de gnostische versie van het oudtestamentische scheppingsverhaal verwierf de mens, door te eten van de boom van kennis van goed en kwaad, kennis van zijn ware goddelijke zelf.

Maar wat is dat goddelijke zelf in de mens?

Het goddelijke zelf in de mens is de verwantschap van de mens met de oerbron van het Zijn, het oorspronkelijke oerbewustzijn, het Oerzelf.

Ons eigen menselijke zelfbewustzijn is identiek aan het zelfbewustzijn van het Oerzelf. Maar evenals dat oerbewustzijn heeft ook ons individuele bewustzijn twee kanten, dat van de afgescheidenheid en de verbondenheid. De Demiurg, het arrogante denken, woont in onszelf.

Maar ook de Christus woont in onszelf. In het Nieuwe Testament, in de *Brief aan de Kolossenzen*, toegeschreven aan Paulus, kunnen we lezen:

'Dit is het geheim; Christus woont in u!'

En de schrijver van deze brief voegt er nog aan toe:

'Christus is de werkelijkheid'.

Dat is pure gnostiek. In het Nieuwe Testament nog wel.

De spirituele ontwikkelingsweg van de gnostiek heeft als vertrekpunt de mens die opgesloten is in een gefixeerde illusie over de werkelijkheid, een fictie dus, en die daardoor niet alleen afgescheiden is van de bron van het zijn, maar ook van zijn eigen ware zelf. Dat is de wereld van de Demiurg in ons, het produkt van het arrogante denken.

De Christus in ons, als het luisterend denken, stelt de mens in staat 'zichzelf te herinneren'. Het einddoel van de gnostische ontwikkelingsweg is de vrije mens die innerlijk verbonden is met de creatieve oerbron van het leven, en die scheppend in het leven staat. In deze mens is de Christus opgestaan.

De mens die dat bereikt zal volgens Joseph Campbell, in een commentaar op de gnostische scheppingsmythes:

'...vervuld worden van een alles overdekkende, alles schragende liefde en een bewustzijn van eigen ongebroken kracht.'

De Demiurg en de Christus verbeelden zo twee kosmische kwaliteiten die altijd en overal in een mensenleven werkzaam zijn. Ze vormen twee tegenpolen van de menselijke existentie, die van de vervreemding en de authenticiteit, van het valse zelf en het ware zelf.

De macht van de Archonten

Volgens de gnostische mythologie heerst de Demiurg over de mensen met behulp van 'de Machten' ook wel Archonten genoemd. Overeenkomstig de wijdverbreide overtuiging in de klassieke oudheid zetelen de Archonten in de zeven planeetsferen, op elke planeet één. Deze Archonten bepalen samen het noodlot. De klassieke opvatting uit de oudheid is dat mens willoos onderworpen is aan het noodlot, dat wil zeggen aan de macht van de Archonten. Door die Archonten ook 'de Machten' te noemen gaven de gnostici daaraan een bredere betekenis, en daarmee ook een geheel eigen antwoord.

En wat is dat antwoord van de gnostiek? Dit: de Machten hebben slechts macht over de mensen als deze zich zelf in vrijheid aan hen onderwerpen. Want van nature is de mens vrij. Alleen de mens zelf kan die vrijheid doen veranderen in slavernij, door zichzelf aan de Machten uit te leveren.

Hoe kunnen de Machten dat bewerkstelligen? De gnosticus Filippus (13) zegt daarover:

'Ze ontnamen aan wat goed is zijn naam en gaven die aan wat niet goed is om de mens door de namen te misleiden en hem aan het niet-goede te hechten. (...) Want ze wilden de vrije mens gevangen nemen en hem voor eeuwig tot slaaf maken.'

Filippus begreep dus al dat leugens die op de waarheid lijken een superieur machtsmiddel zijn. Alleen met schitterende leugens kun je mensen er toe brengen zichzelf geheel vrijwillig tot slaaf van de Machten te maken. Zoals de existentialist Sartre later zei, terugblikkend op het fascisme: je hebt een ideologie nodig om van een mens een beul te kunnen maken. Want alleen met een ideologie kun je mensen er toe bewegen hun menselijke bewogenheid opzij te schuiven en vol

overtuiging hun beulswerk in slavernij aan de ideologie te verrichten.

Maar al veel eerder werd dat mechanisme in Deuteronomium (7:1-16) toegepast. Om het geluk in het beloofde land te kunnen realiseren past geen medelijden met de bewoners die dat land bevolken als het door het volk Israël wordt veroverd:

'U mag geen verbond met hen sluiten en geen medelijden met hen hebben.(...)Want u bent een volk dat aan de Heer uw God gewijd is. U heeft Hij uit alle volken op de aardbodem uitverkoren om Zijn eigen volk te zijn. U zult alle volkeren vernietigen die de Heer uw God aan u uitlevert.'

Dat is de prijs die Jahweh, de Demiurg, het arrogante denken, vraagt voor de koestering van de droom van geluk: het offer van datgene wat de mens tot mens maakt: mededogen, naastenliefde, barmhartigheid. Wie dat offer brengt, heeft geen innerlijk kompas meer en kan alleen nog maar varen op de koers die door anderen is uitgezet, door profeten, pausen, partijleiders, goeroes, Führers.

De gnostici herkenden de Demiurg, het arrogante denken, in Jahweh, de God van het Oude Testament. Maar de levenskunst van dit inzicht is om de Demiurg niet alleen in het Oude Testament, maar ook elders te ontmoeten, in het hier en nu bijvoorbeeld, gekleed in allerlei verlokkenende, schitterende ideologische gewaden.

Het geluk volgens Plato

Dat alles is natuurlijk heel interessant. Maar hebben we er ook iets aan? Om te ontdekken hoe we de Demiurg kunnen herkennen in de praktijk van het alledaagse leven, gaan we in de leer bij de filosoof Plato.

Plato leefde drie eeuwen vóór Jezus, van 428 tot 348. Hij woonde in Athene.

De filosoof Whitehead schreef in de vorige eeuw dat de westerse filosofie bestaat uit voetnoten bij Plato. Maar niet alleen de filosofie, ook het christendom heeft buitengewoon veel aan Plato te danken. Inhoudelijk is de paus van Rome eerder de opvolger van Plato dan van Petrus.

De invloed van Plato op het kerkelijk christendom was zelfs zo groot dat het niet aan de aandacht van de latere kerkvaders kon ontsnappen dat veel christelijke ideeën wel erg veel leken op die van Plato. Maar hoe kon dat nu? Plato was toch een heiden? Hij leefde lang voor Jezus en hoe kon hij weten wat hij wist, terwijl het christendom toch pas door Jezus zou worden geopenbaard? Men bedacht daarvoor verschillende oplossingen.

De eerste was dat Plato naar Egypte was gereisd en daar Mozes had ontmoet, en daar had hij het van, want Mozes kende al de toekomstige plannen van God met Jezus.

De tweede verklaring was nog veel slimmer. Het was het werk van de Duivel! Die was al eeuwen voor de komst van Jezus te weten gekomen wat Jezus zou gaan openbaren en hij had die kennis aan Plato meegedeeld, om zo verwarring te zaaien onder de mensen. Ze noemden dat geen nabootsing maar voorbootsing, duivelse imitatie op voorhand.

De derde verklaring was dat God zelf Plato had geïnspireerd met de bedoeling het heidendom op de komst van Jezus voor te bereiden.

Ja, ja.

Maar waaruit bestond dan die zo grote invloed van Plato op het christendom?

Het lichaam als kerker van de ziel

Plato verdeelde de werkelijkheid in twee zijnsferen, materie en geest.

Laten we eens nagaan wat hij daarmee beoogde.

Alle materie zag Plato als minderwaardig. Maar het geestelijke zag hij daarentegen als ver boven de materie verheven. Het lichaam van de mens behoort tot de zijnsfeer van de minderwaardige materie. De ziel van de mens behoort tot de verheven zijnsfeer van de geest, aldus Plato. Zo bracht Plato een onderscheid aan tussen het lichaam van de mens, dat louter materie is, en de ziel van de mens die zuiver geestelijk is.

Plato lanceerde zelfs de opvatting dat het lichaam van de mens een kerker is van de ziel. De verheven geestelijke ziel zit volgens hem gevangen in een verachtelijk lichaam. De door Plato in zijn boek *Phaedo* gepopulariseerde verachting van het lichaam en de verheerlijking van de ziel werden enkele eeuwen later door het zich vormende christendom nagenoeg letterlijk overgenomen. De *Phaedo* van Plato genoot onder de vroege kerkvaders een grote populariteit.

Plato legt in de *Phaedo* uit hoe het lichaam van de mens een barrière vormt op de weg naar de waarheid. De waarheid is zuiver geestelijk van aard. Wie deze waarheid wil leren kennen, moet zich dus losmaken van zijn lichaam. Alleen wie zich volledig bevrijdt van alles wat met het lichaam te maken heeft, kan schouwen in de geestelijke sfeer van de eeuwige en onveranderlijke waarheid, aldus Plato.

Hij schreef:

'Een echte wijsgeer kun je daaraan herkennen dat hij meer dan andere mensen ernaar streeft zijn ziel te bevrijden uit de gemeenschap met het lichaam.'

Alleen wie zo zijn ziel bevrijdt van zijn lichaam kan de waarheid kennen, want:

'Als de ziel beproeft iets te onderzoeken samen met het lichaam, wordt ze door het lichaam bedrogen.'

En dus, meende Plato, moeten we in dit leven, nog gekluisterd aan ons verachtelijk lichaam, alvast een voorschot nemen op de dood, want:

'Noemden we niet zojuist 'de dood': de bevrijding van de ziel van het lichaam?'

'En beweerden we niet dat het vrij maken van de ziel het streven is van de ware wijsgeren?'

'Welnu, ware wijsgeren oefenen zich in het sterven.'

Zo formuleerde Plato de eis tot versterving van het lichaam als voorwaarde voor het verwerven van ware kennis. De 'ware wijsgeer' volgens Plato werd later het rolmodel van de rooms-katholieke 'geestelijke.' De eis tot versterving van het lichaam vind men overigens ook bij de protestanten. Zo stelde Luther, een van de grondleggers van het protestantisme, in zijn beroemde Stellingen van Wittenberg dat het besef van eigen zondigheid niet voldoende is voor het verwerven van Gods genade, want:

'Het besef van zondigheid is zonder enige betekenis als het niet de dood van het vlees bewerkstelligt. (Luther, Stelling 3)

En ook de andere voorman van het protestantisme, Calvijn, sprak begeistert over 'de zondigheid des vlezes.'

En dat alles in navolging, nee, niet van Jezus, maar van Plato.

Het is duidelijk wie volgens Plato het beste weten wat goed is voor alle mensen: dat zijn natuurlijk de echte wijsgeren. Iemand die afstand doet van zijn lichamelijkeheid weet beter dan het gewone volk wat goed is voor het volk, want het gewone volk is niet bereid zich van het lichaam los te maken, en kan dus de geestelijke werkelijkheid niet zelf waarnemen. Daarom is de 'echte wijsgeer' geroepen als zielenherder leiding te geven aan het gewone volk, de leken. Zo leidt dus het filosofische onderscheid tussen materie en geest, tussen lichaam en ziel, vanzelf tot een rechtvaardiging van hiërarchische maatschappelijke ordening.

In zijn boek, *De Wetten*, geeft Plato nog wat nadere instructies hoe de 'ware wijsgeren' het volk moeten opvoeden.

Plato schrijft:

Het belangrijkste is dat nooit iemand, man nog vrouw, zonder aanvoerder is. En laat ook in niemands geest de gewoonte post vatten om op eigen houtje iets te doen, zomin in ernst als bij wijze van spel. Zowel in oorlog als in vrede zal elkeen steeds met de ogen gericht op de leider trouw diens leiding volgen en zichzelf in de meest onbetekenende details aan zijn bevel onderwerpen... Met één woord: men zal zichzelf de kennis en de gewoonte eigen maken om zelfs elke gedachte aan een afzonderlijke actie, buiten de anderen om, en elke mogelijkheid daartoe te vermijden.' (Plato, *De Wetten*, 492a)

Hoe bereik je zoiets? Plato werkt het belangrijkste middel daartoe, de inquisitie, zorgvuldig uit. Vrijheid van gedachte, kritiek op politieke instellingen, nieuwe ideeën leren aan de jeugd, pogingen om nieuwe religieuze praktijken in te voeren, het zijn alle misdaden die met de dood moeten worden bestraft. Alleen iemand die 'van nature een goed karakter heeft' krijgt van Plato bij wijze van gratie minstens vijf jaar in een opvoedingsgesticht. (*De Wetten*, 908-910)

Het hoogste geluk is datgene te doen waartoe men voorbestemd is, aldus Plato. Voor de werkers is dat werken, en niets anders:

Elkeen moet het werk doen dat hem is opgedragen. Dat moet hij doen en niemand heeft de tijd om ziek te zijn en te genezen.

De artsen hebben...

*...geen recht om aandacht te besteden aan iemand die zijn normale plicht niet meer kan vervullen, want zo iemand is zonder nut voor zichzelf en voor de staat. (Plato, *De Staat*, 406-407)*

Het mensenras moet zuiver gehouden worden door dezelfde principes toe te passen als bij het fokken van honden, en kinderen die niet aan de staatsnorm voldoen moeten worden gedood, precies zoals je dat volgens Plato bij honden zou doen:

Als je honden niet op die manier zou fokken denk je niet dat ze dan snel zouden degenereren? Hetzelfde geldt voor het mensenras.

Mannen en vrouwen moeten daarom aan strenge eisen voldoen om kinderen te mogen verwekken en baren. Niet goedgekeurde ouders die toch een kind krijgen...

*...dienen te beseffen dat er voor zo'n kind geen eten is. ((Plato, *De Staat* 459-461)*

Plato predikt zo de totale onderwerping van het individu aan de staat. Dat is de nieuwe, door hem verheerlijkte kudde.

Het is in het belang van de staat toegestaan om tegen het volk te liegen:

Het is de taak van de leiders om leugens te vertellen, om de vijand en het volk te misleiden in het belang van de staat. (Plato, De Staat, 382, 389)

Dat is de rechtvaardiging van de systematische leugen die werkelijk haaks staat op het leven in waarheid volgens Zarathustra.

En natuurlijk is dat alles gerechtigheid. Plato, als 'ware wijsgeer' weet immers hoe de mensheid gelukkig kan worden. Dus is inquisitie, leugen, kindermoord, dat alles is 'goed', ja zelfs noodzakelijk om het heilige doel, het geluk op aarde, te bereiken. Het vermeende bezit van de waarheid wordt zo het recht om de medemensen te dwingen volgens die waarheid te leven, en nog wel in hun eigen belang.

'Dwing hen om in te gaan!', riep Augustinus vier eeuwen na Christus uit, toen hij het geweld tegen andersdenkenden uitlegde als een door God aan de gelovigen opgedragen heilige plicht. Nee, dat was beslist niet in navolging van Jezus, de man die leerde dat men zijn naaste moest liefhebben, zelfs zijn vijand.

En nog steeds geheel in navolging van Plato schreef paus Pius X daarom in de encycliek Vehementer (1906):

'De kerk is van nature een ongelijke gemeenschap. Zij omvat twee categorieën van personen: de herders en de kudde. De massa heeft geen ander recht dan te aanvaarden, geleid te worden en met onderwerping de bevelen te volgen van wie haar leiden.'

O, ironie van het arrogante denken. Het belooft eeuwig geluk, meent de weg daarheen te kennen, leidt daaruit het recht af de mensen met geweld te dwingen die weg naar het geluk in te slaan en verandert daardoor het leven op aarde in een hel, met heilige oorlogen, inquisitie, brandstapel, concentratiekampen en heropvoedingsgestichten. Het meeste leed op aarde wordt veroorzaakt door wereldverbeteraars in het bezit van de waarheid. Zij zijn verantwoordelijk voor de terreur van de goede bedoelingen. Dat is het ware gezicht van de Demiurg. En die bestaat nog steeds, in allerlei nieuwe gedaantes.

De innerlijke weigering

We weten nu misschien hoe we de Demiurg, het arrogante denken, kunnen herkennen, maar wie is nu precies de Christus in ons, het 'luisterende denken'?

Wat moeten we daaronder verstaan?

Laten we ons in gedachten een rooms-katholieke pastoor voorstellen, een echte herder in de goede betekenis van het woord, met hart voor zijn parochianen. Op een dag ontvangt hij een bericht dat in een gezin uit zijn parochie een kind geboren werd, dat echter kort daarna ongedoopt gestorven is.

De pastoor kent het gezin goed. Hij weet hoe vol blijde verwachting de moeder en vader waren,

en beseft dus de maat van hun verdriet. Maar hij moet hen nu een pijnlijke boodschap brengen. Het rooms-katholieke geloof is gebaseerd op de opvatting dat de mens bij zijn geboorte al deel heeft aan de erfzonde. Die zienswijze heeft binnen de katholieke kerk geleid tot de overtuiging dat een pasgeboren kind, wanneer het sterft zonder gedoopt te zijn, wanneer het dus niet door de doop gereinigd is van de erfzonde, meteen naar de hel gaat. Zo'n kind kan in elk geval niet in gewijde aarde begraven worden. Want dan zou het met zijn zondige lichaampje de gewijde aarde ontheiligen.

Het verbod om ongedoopt gestorven kinderen te begraven in gewijde aarde, werd tot in begin vorige eeuw in de rooms-katholieke kerk nog als geldig ervaren.

Laten we nu eens aannemen dat de pastoor uit dit verhaal ook die overtuiging is toegedaan. Dat heeft hij zo geleerd, en hij heeft dat nooit betwijfeld.

We kunnen aanvoelen dat de pastoor op weg naar het huis van de bedroefde ouders steeds langzamer zal gaan lopen. Hij moet hun immers mee gaan delen dat hun kind volgens de regels van de kerk niet in gewijde aarde begraven mag worden. Maar, als hij werkelijk hart voor de mensen uit zijn parochie heeft, zal dat hart daar krachtig tegen protesteren.

We kunnen daarom beseffen dat zich in hem een tweestrijd zal afspelen tussen de zekerheid van zijn geloof zoals hij dat heeft verstaan, en de weigering van zijn hart. Wat zal hij straks doen?

Wat zal hij volgen, zijn geloof of zijn innerlijke weigering?

Oog in oog met de verbijsterde ouders staat zijn mond hem niet toe de dingen te zeggen die hij zou moeten zeggen vanuit zijn augustijnse zondeleer. Er rest hem niets anders dan zijn hart te volgen. Tot troost van de oudersj belooft belooft hij dat het kind zal worden begraven in gewijde aarde.

Op dat moment is de Christus in hem opgestaan. Hij is wakker geworden en heeft zichzelf herinnerd. Hij is ontsnapt aan de greep van de Demiurg.

Iets in hem heeft geluisterd naar iets anders namelijk naar het innerlijk weten in hem van de oerbron waar alle leven uit voortvloeit: liefde. De Demiurg in hem, de schepper van een wereld van angst, is getransformeerd in het Christusbewustzijn, de schepper van een wereld waar liefde woont.

(Bram Moerland schreef het boek *Gnosis en Gnostiek, de bevrijding van de liefde*, uitg. Ankh=Hermers)